

О.В. Лісун

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІ НАУКОВОГО ОСМИСЛЕННЯ ХУДОЖНІХ ПОШУКІВ ТОМАСА ПІНЧОНА

Художні пошуки одного з найзагадковіших письменників США другої половини ХХ ст. Т.Пінчона опинилися у центрі уваги багатьох дослідників американської літератури. Специфічна й оригінальна поетика його прози розглядалася представниками найрізноманітніших літературознавчих шкіл – від представників традиційного історико-культурного літературознавства до структуралістів і постструктуралістів. При всій зовнішній «нечитабельності» творів американського письменника новітні літературознавчі підходи дозволили значною мірою пролити світло, за висловом Г.Блума, на «загадкову поетику Пінчона» [12, с.3] з точки зору інтертекстуальності, прихованих алюзій та постмодерністської гри з традицією. Вітчизняні літературознавці, як, наприклад, Т.Денисова справедливо вказують на те, Пінчон – письменник значною мірою «елітарний» і складний для сприйняття, а тому і потребує особливих методів для дослідження [1, с.355].

За всієї складної еволюції творчості письменника, його суперечливих зв'язках з літературною традицією більшість сучасних зарубіжних дослідників схиляються розглядати його творчість у контексті літератури американського постмодернізму. «Енциклопедія постмодернізму» («Encyclopedia of Postmodernism», 2001) за редакцією Ч. Вінквіста та В.Тейлора подає Пінчона як письменника, який «став центральним символом постмодернізму в американській літературі» [3, с.307]. В межах постмодерністської поетики аналізують окремі твори Пінчона англоамериканська літературна критика – П.Купер [11, с.34 - 96], Р.Ньюман [14, с.112 - 156] та ін. До того ж інші постмодерністи, як, наприклад, Д.Барт, зараховують письменника до «взірцевих» постмодерністів [4, с. 15].

Але така тенденція – аналізувати твори Пінчона виключно в межах постмодерністського письменства – існувала не завжди. Вона спостерігається приблизно лише з початку 90-х років минулого століття. У 70 – 80-х роках деякі літературознавці схилялися бачити у ньому одного з найпопулярніших представників школи «чорного гумору». Не останнім аргументом тут було те, що у романах Пінчона 60 – 70-х років виразно проглядає «розчарування в індивідові як розумній істоті, яка здатна бодай найменшим способом впливати на власне життя, а тому сміх письменника є знаком розчарування та цілковитої апатії» [10, с.67].

Приблизно у цей же час цілий ряд авторитетних радянських дослідників також писали про нього як про яскравого представника школи «чорного гумору». Т.Денисова, наприклад, у монографії «Сучасний американський роман» (1976) говорила про Пінчона в одному ряду з такими авторами, як Т.Саузерн, В.Берроуз, Д.Донліві, В.Міллер, Д.Барт. Їхні твори, на її думку, належать до школи «чорного гумору» як до одного з відгалужень літератури абсурду. «Один з найважливіших принципів «чорних гумористів», – зазначала

вона, – бачення світу як хаосу, а другий – думка про абсолютну відсутність смислу людського існування» [2, с.225]. Пінчон серед інших, як вважала Т.Денисова, привніс у школу «чорного гумору» важливий мотив, а саме – «ентропію, тобто вимирання людини, людства і зникнення всесвіту» [2, с.227].

Подібні розбіжності у поглядах дослідників можуть, на нашу думку, значною мірою бути пояснені результатом складної творчої еволюції письменника, в результаті якої він не тільки переосмислював складений упродовж десятиліть загальноприйнятий літературний канон у США, а й запроваджував у своїй творчості «ігрове» ставлення до художньої традиції, яка не стільки у його творах відкидалася, скільки іронічно переосмислювалася. Відповідь на питання про те, наскільки Пінчон постмодерніст, представник школи «чорного гумору» або «контреаліст» може дати лише комплексний аналіз його творів, де проблеми еволюції розглядалися б на тлі американської літератури другої половини ХХ ст.

Сьогодні вітчизняні літературознавці звертають увагу також на те, що не тільки романи, а й новелістика письменника цілком вписується своїм основним художнім пафосом у річище постмодернізму. Такої думки дотримується, наприклад, В.Оленева, яка також відзначає характерну для письменника елітарну спрямованість творів, оскільки вона «відбиває складне світорозуміння і світовідчуття, амбівалентне ставлення до досягнень науки і техніки, до історії і сучасності» [6, с.93]. При цьому дослідниця розглядає новелістику письменника поряд з творчістю таких американських письменників, як Д.Барт, Д.Бартельм, Дж.П.Донліві.

Художні пошуки Пінчона в плані відкриття нових, нетрадиційних прийомів та засобів зображення світу аналізуються сьогодні надзвичайно активно багатьма літературознавцями пострадянських країн. Особливо прикметною у цьому плані є книга білоруського літературознавця О. Лало «Томас Пінчон та його Америка. Загадки, паралелі, культурні контексти» (Мінськ, 2001). Це літературознавче дослідження цікаве тим, що науковець розглядає не лише постмодерністську художню систему творчості письменника, а й звертається до тих традицій, на які спирається Пінчон. Мова йде про таких американських авторів, як Едвардс, Емерсон, Мелвілл, які, на думку О.Лало, помітно вплинули на становлення творчої манери Пінчона. І хоча науковець намагається вивести ранню творчість Т. Пінчона з-під впливів школи «чорного гумору», дослідження О.Лало містить чимало цікавих спостережень над поетикою творів письменника. Зокрема, дослідник справедливо наголошує на експериментальному характері художніх пошуків Т.Пінчона, аналізує типологічну близькість його постмодернізму до творчості російських письменників, яких літературознавець називає представниками «негативної поетики», – Белого, Мамлеєва, Сорокіна та Галковського [5, с.227 - 248].

І хоча у праці О.Лало проаналізовані важливі витoki постмодерністської естетики Пінчона, але, на нашу думку, поза увагою дослідника опинилася

принципова проблема творчості американського письменника – проблема соціокультурного контексту середини і кінця ХХ ст., в межах якого відбувалося творче становлення цього автора, вироблялася специфічна манера індивідуального стилю, формувалися жанрові особливості його творів. Не зупиняється цей літературознавець і на таких важливих моментах, як зв'язок творчості Пінчона з філософією екзистенціалізму, з новаторськими відкриттями бітників, а також інших письменників, які в силу різних обставин виявляли типологічну близькість до художніх пошуків Т.Пінчона або безпосередньо вплинули на нього, – А.Гінзберг, В.Набоков, Г.Міллер, Д.Керуак, Д.Донліві та інші письменники.

В англо-американському літературознавстві вже в 70-х роках минулого століття склався стереотип, згідно з яким складна поетика творів письменника, «нечитабельність» його текстів пояснювалися бажанням Пінчона максимально підсилити в художніх формах принцип хаосу як особливого стану світу, в якому він опинився після Другої світової війни. При цьому комізм письменника базується на прагненні продемонструвати відносність будь-яких моральних орієнтирів і принципів, на які намагається спиратися пересічний американець для вирішення повсякденних проблем.

Упродовж 80 – 90-х років в англо-американському літературознавстві закріплювався погляд на Пінчона як про автора, який сміливо експериментує з художньою формою, звертається до фрагментарності як принципу художньої нарації, іронії та пастишу [16, с.76 – 78]. Художні пошуки Пінчона, на думку літературознавців цього часу, впливають зі специфіки постмодерністського світобачення і світовідчуття, а його оригінальна художня манера сповнена прихованих алюзій на трагічні події історії США. В якості специфічної риси, характерної для Т.Пінчона, відзначають наявність у його творах «негативістської» енергії, сутність якої полягає у перегляді усталених норм і стереотипів життя. Письменник є виразником «постмодерного стану» в американській культурі, а у романах він висловлює в іронічній, а інколи й у сатиричній формі, сумнів у достовірності нинішнього раціонального знання, виявляє негачію щодо влади і владних інститутів, сумнівається у доцільності індустріальної універсализації життя, переконує у негативних наслідках прогресу та наукових відкриттів, не вірить у наявність жорстких критеріїв для оцінки поступу історії людства.

Водночас незаперечним для більшості з цих дослідників є той факт, що Пінчон шляхом спростовування усталених стереотипів людської свідомості сприяє поширенню постмодерністського сумніву в можливість існуванні єдиного морального «стрижня», який можна було б охарактеризувати як єдиний і незаперечний чинник людського існування. Йдеться насамперед не лише про наявність відповідних моральних норм з їхньою доцентровою тенденцією до вироблення певних дидактичних правил та настанов, а й самого «розуму» як підстави існування.

Низку досліджень кінця 80 – 90-х років у зарубіжному літературознавстві було присвячено складній поетиці письменника, причому акцент у таких працях зроблено, як правило, на складній системі його художнього мислення, яке вирізняється цілою низкою індивідуальних ознак.

Говориться, зокрема, про унікальність його творчої манери у порівнянні з попередньою художньою традицією, наголошується на його тенденції до творення так званої «творчої параної» як художнього прийому, який знаходить виявлення як на ідейному, так і на стильовому рівні його романів. Прикметними ознаками його творчості називають екстравагантність у побудові сюжетики і композиції романів, тяжіння до порушення літературних умовностей і норм, акцентування на пародії як способу осмислення суперечливої і неоднозначної американської реальності, домінування «непрозорого», надзвичайно ускладненого стилю, за допомогою якого автор передає хаос буття та його рух до ентропії. Про це, зокрема, йдеться у працях Х.Берресема [7], Ю. Чамберс [9], С. Маттесіча [13] та ін.

Специфікою цих досліджень є те, що вони пропонують аналіз своєї творчої «лабораторії» письменника, який, проводячи різні постмодерністські експерименти з формою художнього твору, фактично є творцем оригінального художнього дискурсу, в центрі якого – апокаліптичне бачення реальності, роздуми про метафізичні основи свободи індивідуальності, поліфонізм художньої нарації, в результаті якої «я» письменника приховується за різними масками, трансформується у складні моделі словесних структур, іноді розчиняючись у самому художньому тексті. Характерними ознаками творчості письменника називають також схильність до постмодерністської несентиментальності у баченні людини, погляд на неї за складних обставин насильства з боку держави як «системи» (провідний мотив творчості більшості американських постмодерністів), аналіз поведінки індивіда у стані психічного розладу, неврозу, переапокаліптичного відчуття «кінця світу».

Важливим здобутком цих досліджень є те, що в них переважає синтетичний погляд на творчість американського письменника, відчувається тяжіння до аналізу не лише проблемно-тематичного пласту окремих творів, а й поетики його романів, складної образної системи, сповненої прихованих алюзій та паралелей, символів та алегорій. Взагалі ці дослідження вирізняються тенденцією – погляд на Пінчона як на одного з найскладніших і найцікавіших американських письменників ХХ ст., який своїми художніми експериментами розширює горизонти постмодерністського уявлення про світ та людину.

Особливо примітне місце в англо-американському літературознавстві при дослідженні постмодерністської парадигми посідає роман письменника «Вигукується лот 49». Не останньою причиною цього є те, що саме у цьому творі більшість літературознавців побачили визначальні принципи постмодернізму в його «чистому вигляді»: пародію, пастиш, літературну гру, відхід від традиції, стильове експериментаторство, складну постмодерну сюжеттику.

Значною мірою підводить ризику під вивченням літературно-критичної думки роману Пінчона «Вигукується лот 49» колективна праця «Нові нариси про «Вигукується лот 49» («New essays on «The Crying of Lot 49», 2001) за редакцією П.О'Доннелла, в якій, зокрема, звертається увага на типологічні зв'язки роману Пінчона з творчістю Х.Л.Борхеса [8], акцентується уна домінуванні в романі характерного для постмодернізму так званого «шизодискурсу», говориться про специфіку стилю, що базується на «розірваній» манері повісткування, поступовому нагромадженні складних граматичних конструкцій, які здебільшого підкреслюють «хаотичну» манеру авторського світовідчуття, наголошується на складній фабулі твору, «теорії змови», що покладена в основу сюжетної колізії роману, розглядається складна постмодерністська структура творення образів провідних героїв. Головний редактор цієї колективної праці у передмові наголошує на винятковій актуальності цього твору для життя американців другої половини ХХ ст., оскільки в ньому Пінчон поставив важливу проблему, а саме: «в який саме спосіб події нашого життя співвідносяться з більш «загальними» речами, такими, наприклад, як історія людства» [15, с. 1].

Окремий тип зарубіжних досліджень представляють собою наукові коментарі до окремих романів письменника, які містять особливі складнощі щодо їх рецепції читачами. А це власне свідчить про те, наскільки цей письменник поціновуваний серед наукового загалу, оскільки не кожен американський автор за життя побачив опублікованими розлогі і науково обґрунтовані коментарі до своїх творів. Такі коментарі, як правило, послідовно, сторінка за сторінкою, пояснюють окремі «темні» місця Пінчона. Показовою є праця С.Вейзенбургера про роман «Веселка земного тяжіння»[17], яка структурно вибудовується у повній відповідності до композиції вказаного роману Пінчона: кожній главі твору письменника відповідає певний розділ наукової праці. Важливим моментом коментаря те, що С.Вейзенбургер робить складні екскурси в історичні джерела, наводить в якості прикладів уривки з творів інших письменників, здійснює спробу проаналізувати так звані «науково-технічні мотиви» твору (в тексті роману налічується чимало уривків, які нагадують наукові трактати, в яких обговорюються наукові відкриття середини ХХ ст.). Цікавими є також узагальнюючі бібліографічні праці, в яких міститься багато цінного матеріалу про наукові контексти вивчення творчості письменника. Попри значний інтерес до творів Пінчона слід відзначити, що увага літературознавців зосереджувалася переважно на складній образній структурі його творів, писалося про включеність письменника у постмодерністську парадигму художніх шукань, зверталася увага на основні складники його художнього мислення, але меншою мірою висвітлювалися складні процеси його творчої генези (скажімо, не висвітлювалося достатньо повно питання про поступову асиміляцію принципів школи «чорного гумору» постмодернізмом), проблематичним залишається також питання літературного контексту, який дозволяє говорити про авторську оригінальність, а також про

його «включеність у загальне річище американської літератури другої половини ХХ ст.»

Література

1. Денисова Т. Пінчон / Тамара Денисова // Писатели США. Краткие творческие биографии. – М.: Радуга, 1990. – С. 355 – 356.
2. Денисова Т. Современный американский роман / Тамара Денисова. – К.: Наукова думка, 1976. – 306 с.
3. Ерман Л. Пінчон, Томас / Л. Ерман // Енциклопедія постмодернізму / Переклад з англійської В. Шовкуна. – К.: Основи, 2003. – С. 307 - 308.
4. Коваль М. Джон Барт як інтерпретатор постмодернізму / Марта Коваль // Слово і час. – 2000. – № 6. – С. 13 – 17.
5. Лало А. Томас Пінчон и его Америка: загадки, параллели, культурные контексты / Алексей Лало. – Минск : РИВШ БГУ, 2001. – 267 с.
6. Оленева В. Short Story і постмодернізм / В. Оленева // Вікно в світ. – 1995. – № 5. – С. 75-97.
7. Berressem H. Pynchon's Poetics / H. Berressem. – Chicago : University of Illinois Press, 1993. – 316 p.
8. Castillo A. D. Borges and Pynchon : The Tenuous Symmetries of Art / A. D. Castillo // «New essays on «The Crying of Lot 49» / Ed. By P.O'Donnell. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – P.21 – 46.
9. Chambers J. Thomas Pynchon / J. Chambers. – New York: Twayne Publishers, 1992. – 372 p.
10. Cook B. The Beat Generation. The tumultuous 50-th and its impact on today / B. Cook. – N.Y.: Scribner, 1971. – 376 p.
11. Cooper Peter L. Signs and Symptoms: Thomas Pynchon and the Contemporary World / Peter L. Cooper. – Berkeley : University of California Press, 1983. – 419 p.
12. Critical Essays on «Gravity's Rainbow» / Ed. By H. Bloom. – N.Y. : Chelsea House, 2004. – 186 p.
13. Mattessich S. Lines of Flight. Discursive Time and Countercultural Desire in the Work of Thomas Pynchon / S. Mattessich. – Durham and London ; Duke University Press, 2002. – 292 p.
14. Newman R. D. Understanding Thomas Pynchon / R. Newman. – Columbia : University of of South Carolina Press, 1986. – 284 p.
15. O'Donnel P. Introduction / P.O'Donnel // «New essays on «The Crying of Lot 49» / Ed. by P. O'Donnell. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – P. 1-20.
16. Simpson D. The Academic Postmodern and the Rule of Literature / D. Simpson. – Chicago & London.: The Univ. of Chicago Press, 1995. – 293 p.
17. Weisenburger S. A «Gravity's Rainbow» Companion. Sources and Context for Pynchon's Novel / S. Weisenburger. – Athens & London : University of Georgia Press, 1988. – 345 p.

Анотація

Лісун О.В. Основні тенденції наукового осмислення художніх пошуків Томаса Пінчона.

У статті розглядаються провідні тенденції наукового осмислення художніх пошуків одного з найяскравіших американських письменників-постмодерністів другої половини ХХ століття – Томаса Пінчона. Специфічна й оригінальна поетика його прози розглядалася представниками найрізноманітніших літературознавчих шкіл – від представників традиційного історико-культурного літературознавства до структуралістів і постструктуралістів. Специфікою досліджень є те, що вони пропонують аналіз

своєрідної творчої «лабораторії» письменника, який, проводячи різні постмодерністські експерименти з формою художнього твору, фактично є творцем оригінального художнього дискурсу.

Ключові слова: художні пошуки, творча еволюція, постмодернізм, школа «чорного гумору».

Аннотация

Лисун О.В. Основные тенденции научного осмысления художественных поисков Томаса Пинчона.

В статье рассматриваются ведущие тенденции научного осмысления художественных поисков одного из наиболее ярких представителей американского литературного постмодернизма второй половине XX века Томаса Пинчона. Специфическая и оригинальная поэтика его рассматривалась представителями разнообразных литературоведческих школ – от представителей традиционного историко-культурного литературоведения структуралистов и постструктуралистов. Спецификой этих исследований является то, что они предлагают анализ своего рода творческой «лаборатории» писателя, который, проводя разные постмодернистские эксперименты с художественного произведения, фактически является творцом оригинального художественного дискурса.

Ключевые слова: художественные поиски, творческая эволюция постмодернизма, школа «черного юмора».

Summary

Lisun O. Basic tendencies of scientific comprehension of Thomas Pynchon's artistic search.

The article focuses on the principal tendencies of scientific comprehension of Thomas Pynchon's, one of the most distinguished American postmodernists', artistic search. The specific and original poetics of his prose was researched by representatives of different literary schools - from the representatives of traditional historical and cultural literary criticism to the structuralists and poststructuralists. A specific feature of this research is that it suggests the analysis of the original writer's «laboratory». Special attention is paid to the author's artistic system, to peculiarities of writer's narration's specific model, which is often represented as an integral whole of «black humour» and postmodernism.

Key words: artistic search, creative evolution, postmodernism, «black humour» school.

Стаття прорецензована та рекомендована до друку к.ф.н., ст. викладачем Советною А.В.